

ABDULLA QODIRIY YONDASHUVI VA O‘ZBEK ADABIYOTI UYG‘ONISHI

Muradov Botir Xayat

*Islom Karimov nomidagi
Toshkent davlat texnika universiteti,
Neft va gaz fakulteti,
“Sanoat iqtisodiyoti va menejmenti”
kafedrasasi (DSc) mustaqil izlanuvchisi.*

ORCID 0000-0001-8138-0073

shaklaser@gmail.com

Muradov Botir Khayat

*The after named Islam Karimov
Tashkent State Technical University,
Oil and Gas of the faculty.*

"Industrial Economics and Management"

independent researcher of the department (DSc).

ORCID 0000-0001-8138-0073

shaklaser@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada o‘zbek adabiyotining taraqqiyotida muhim o‘rin tutgan Abdulla Qodiriy ijodi va uning adabiy-estetik qarashlari tahlil qilinadi. Xususan, yozuvchining milliy uyg‘onish g‘oyalarini targ‘ib etishdagi roli, tarixiy haqiqatni badiiy ifodalash uslubi hamda o‘zbek romanchiligi rivojiga qo‘shgan hissasi yoritiladi. Shuningdek, Abdulla Qodiriy asarlarida aks etgan ma’rifatparvarlik, insonparvarlik va ijtimoiy adolat g‘oyalari o‘zbek adabiyoti uyg‘onishining muhim omili sifatida ko‘rib chiqiladi. Muallifning badiiy yondashuvi orqali milliy o‘zlikni anglash, tarixiy xotirani tiklash va jamiyatni ma’naviy yangilash g‘oyalari tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: Abdulla Qodiriy, o‘zbek adabiyoti, milliy uyg‘onish, ma’rifatparvarlik, romanchilik, tarixiy haqiqat, badiiy tafakkur, adabiy meros.

ABDULLA QODIRIY APPROACH AND THE AWAKENING OF UZBEK LITERATURE

Abstract: This article analyzes the work of Abdulla Qodiriy, who played an important role in the development of Uzbek literature, and his literary and aesthetic views. In particular, the writer's role in promoting the ideas of national awakening, his method of artistic expression of historical truth, and his contribution to the development of Uzbek novel writing are highlighted. The ideas of enlightenment, humanism, and social justice reflected in the works of Abdulla Qodiriy are also considered an important factor in the revival of Uzbek literature. The author's artistic approach analyzes the ideas of national identity, the restoration of historical memory, and the spiritual renewal of society.

Keywords: Abdulla Qodiriy, Uzbek literature, national awakening, enlightenment, novel writing, historical truth, artistic thinking, literary heritage.

ПОДХОД АБДУЛЛЫ КОДИРИ И ВОЗРОЖДЕНИЕ УЗБЕКСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

Аннотация: В статье анализируется творчество Абдуллы Кадыри, сыгравшего важную роль в развитии узбекской литературы, а также его литературно-эстетические взгляды. В частности, освещается роль писателя в пропаганде идей национального пробуждения, его стиль художественного выражения исторической правды и вклад в развитие узбекской прозы. Идеи просвещения, гуманизма и социальной справедливости, отраженные в произведениях Абдуллы Кадыри, также рассматриваются как важный фактор возрождения узбекской литературы. Через художественный подход автора анализируются идеи национального самосознания, восстановления исторической памяти и духовного обновления общества.

Ключевые слова: Абдулла Кадыри, узбекская литература, национальное пробуждение, просвещение, романтизм, историческая правда, художественное мышление, литературное наследие.

Kirish. Abdulla qodiriy yondashuvi – bu o‘zbek adabiyoti va ijtimoiy fikrida milliy uyg‘onish, ma’naviy qadriyatlar, jamiyat taraqqiyoti va insoniy fazilatlarni yuksak darajada ifodalashga qaratilgan adabiy va ma’rifiy qarashlar tizimidir. abdulla qodiriy yondashuvining asosiy jihatlari bizlar milliy uyg‘onish va ma’rifatparvarlik g‘oyasi hamda o‘z asarlarida xalqning ma’naviy uyg‘onishi, ilm-ma’rifatga intilishi va jamiyat taraqqiyotini muhim omil sifatida ko‘rsatadi. u jaholat va qoloqlikni tanqid qilib, ma’rifat orqali taraqqiyotga erishish mumkinligini ta’kidlaydi. tarixiy haqiqatni badiiy tasvirlashimizda qodiriyning tarixiy voqealarni real hayot bilan uyg‘un holda tasvirlash orqali jamiyatdagi ijtimoiy muammolarni ochib beradi. uning mashhur romani o‘tkan kunlar o‘zbek adabiyotida birinchi tarixiy romanlardan biri bo‘lib, unda

o‘tmish voqealari orqali xalqning taqdiri va ijtimoiy muammolari yoritilgan. insonparvarlik va axloqiy qadriyatlarda bizlar shu asarlarida insoniylik, adolat, vatanparvarlik, sadoqat va halollik kabi qadriyatlar ustuvor o‘rin egallaydi va jamiyatning rivoji uchun har bir insonning ma’naviy kamoloti muhimligini ko‘rsatilgani inobatga olishimiz zarur. ijtimoiy tanqid va yangilanish g‘oyasidan yozuvchi jamiyatdagi adolatsizlik, eskicha qarashlar va ijtimoiy muammolarni tanqid qiladi. masalan, mehrobdan chayon asarida diniy riyo, mansabparastlik va ijtimoiy tengsizlik kabi muammolar ochib beriladi. realizm va milliy ruhdagi ijodi realizmga asoslangan bo‘lib, unda xalq hayoti, urf-odatlar va milliy qadriyatlar chuqur tasvirlangan. bu esa o‘zbek adabiyotining yangi bosqichga ko‘tarilishiga sabab bo‘lgan. Abdulla Qodiriy (1894–1938) - o‘zbek adabiyotining buyuk namoyandasi bo‘lib, zamonaviy o‘zbek romanining asoschisi sifatida tanilgan. Qodiriy o‘z asarlarida milliy tarix, madaniyat va jamiyat muammolarini badiiy ravishda aks ettirib, milliy uyg‘onish davriga ulkan hissa qo‘shdi. Qodiriy ijodi faqatgina adabiyot emas, balki xalqning tarixiy xotirasi va o‘zligini anglashida muhim manba bo‘lib xizmat qiladi. Ushbu maqolada adibning hayoti, ijodiy yo‘li va asarlari tahlil qilinadi.

Tahlil va muhokama. Abdulla Qodiriyning hayoti va ijodiy yo‘lida. 1894-yilda Toshkentning Mergancha mahallasida tug‘ilgan. Uning bolaligi oddiy hunarmand oilasida o‘tgan. Yoshligida mahalliy maktabda va keyinroq Toshkentdagi madrasalarda tahsil olgan. Qodiriy o‘zining iqtidorini yoshligidayoq namoyon eta boshladi va jadidlar harakatiga qiziqishi tufayli ko‘plab o‘qimishli ziyolilar bilan aloqa o‘rnatdi. Ushbu ta'sir natijasida uning dunyoqarashi shakllanib, jamiyatning dolzarb muammolariga nisbatan teran qarashlar rivojlandi. Adibning dastlabki asarlari hikoya va ocherklardan iborat bo‘lib, ular xalq hayotini, jamiyatdagi adolatsizliklarni aks ettirgan. U xalqning hayotiy muammolarini yoritish, uning dardiga sherik bo‘lish orqali o‘zining ijodiy yo‘lini aniqlab oldi. Qodiriy o‘z asarlarida milliy qadriyatlarni ulug‘lash bilan birga, zamonaviy taraqqiyotga intilish g‘oyalarini ilgari surgan.

"O‘tkan kunlar" romani – tarixiy voqealarga badiiy yondashuvi. "O‘tkan kunlar" asari o‘zbek adabiyotida yangi janr – tarixiy roman janrining asosini qo‘ydi. Ushbu asar XIX asr o‘zbek jamiyatining ijtimoiy-siyosiy hayotini aks ettiradi. Roman ikki asosiy syujet chizig‘i – Yusufbek hojining oilasi va Otabekning sevgi sarguzashtlari orqali o‘zbek jamiyatidagi ijtimoiy muammolarni yoritadi. Qodiriy ushbu roman orqali nafaqat tarixiy davrni tasvirlashga, balki xalqning ichki dunyosini ochib berishga harakat qilgan. Otabek va Kumush obrazlari orqali adib sevgi, sadoqat, vafo kabi insoniy tuyg‘ularni yuksak darajada ifodalagan. Shu bilan birga, u jamiyatdagi ijtimoiy adolatsizlik, o‘zaro nifoq va davlat boshqaruvidagi qoloqlikni ochib beradi. Romandagi asosiy ijtimoiy muammolardan biri bu o‘zbek jamiyatidagi ayollarning o‘rni va ularning huquqiy holatidir. Kumush obrazi orqali ayolning sabr-qanoati va sadoqati namoyon bo‘lsa, Zaynab obrazi orqali ayolning murakkab va

ziddiyatli ichki dunyosi tasvirlanadi. Qodiriy orqali o‘z davri ayollari obrazini yaratish, millatning kelajagi haqida chuqur o‘ylar bilan o‘ralgan.

"Mehrobdan chayon" romani – diniy mutaassiblik tanqidi. Abdulla Qodiriy ijodining yana bir cho‘qqisi bu "Mehrobdan chayon" romanidir. Ushbu asar jamiyatning axloqiy tanazzuli, diniy mutaassiblik va ikkiyuzlamachilikni keskin tanqid qiladi. Adib ushbu roman orqali xalqni ogohlikka chaqiradi va jaholatga qarshi kurash zaruratini ko‘rsatadi. Romanning asosiy qahramoni Ahmad obrazida diniy ta’limotning noto‘g‘ri talqini, ma’naviy tubanlik va pulparastlik tasvirlanadi. Ahmad obrazining fojiasi uning ma’naviy tubanligida emas, balki jamiyatning bunday shaxslarni qo‘llab-quvvatlashida aks etadi. Ushbu roman diniy va ma’naviy savodsizlikning jamiyatni qanday inqirozga olib kelishi mumkinligini ko‘rsatadi. Qodiriy o‘z asarlarida diniy masalalarni chuqur tahlil qilib, dinning asl mohiyatini tushunishga chaqiradi. U xalqni diniy mutaassiblikdan ogoh bo‘lishga, bilim va ma’rifatga intilishga undagan. Shu nuqtai nazardan "Mehrobdan chayon" romani bugungi kunda ham o‘z dolzarbligini yo‘qotmagan.

Abdulla Qodiriyning milliy uyg‘onishdagi o‘rni. Qodiriy jadidlar harakatining faol ishtirokchisi sifatida milliy uyg‘onish g‘oyalari katta hissa qo‘shdi. U milliy madaniyatni rivojlantirish, xalqni ma’rifatli qilish va yangi adabiy yo‘nalishlarni ochishga intildi. Uning asarlarida milliy uyg‘onish g‘oyalari o‘zining eng yuqori ifodasini topgan. Adib o‘zbek xalqining tarixiy xotirasi va qadriyatlarini saqlab qolishga intildi. U xalqning o‘tmishi, madaniy merosi va an‘analarini tasvirlash orqali millat o‘zligini anglashga yordam berdi. Shu bilan birga, Qodiriy asarlarida milliy birdamlik va taraqqiyot g‘oyalari yuksak darajada ilgari surilgan. Qodiriy ijodida tarix, madaniyat va zamonaviylik uyg‘unlashgan. U tarixiy voqealarga badiiy yondashish orqali o‘z davri muammolariga yechim topishga intildi. Shu sababli, uning asarlari milliy uyg‘onish davrining adabiy durdonasi sifatida qadrlanadi.

Repressiya va ijodiy meros. 1938-yilda Abdulla Qodiriy nohaq ayblovlar bilan qatl etilgan. Bu fojia faqat adibning o‘zi uchun emas, balki o‘zbek adabiyoti va madaniyati uchun katta yo‘qotish bo‘ldi. Shunga qaramay, uning ijodi mustaqillik davrida qayta tiklandi va milliy boylik sifatida qadrlanmoqda. Bugungi kunda Abdulla Qodiriy nomi mustaqil O‘zbekiston madaniyati va adabiyotining ramziga aylangan. Uning asarlari xalqimiz ma’naviy merosi sifatida o‘rganilmoqda va yangi avlodlarga yetkazilmoqda. Qodiriyning ijodi o‘zining xalqchilligi va tarixiy an‘analar bilan uyg‘unligida alohida ahamiyatga ega. Uning asarlari o‘zbek adabiyotining dastlabki yirik namunalari sifatida milliy istiqlolning yo‘lini ochishda katta rol o‘ynagan. Shu bilan birga, uning asarlari zamon va makon cheklovlaridan chiqib, hozirgi kunda ham dolzarbligini yo‘qotmagan. Qodiriy turli ijtimoiy qatlamlar vakillarini badiiy shaklda aks ettirgan va o‘z asarlari orqali jamiyatning murakkab qatlamlarini tasvirlab bergan.

O‘zbek jamiyatining ta’siri va tarixiy kontekstida. Abdulla Qodiriy o‘zining asarlarida o‘zbek jamiyatining ijtimoiy-iqtisodiy va ma’naviy holatini teran tahlil qiladi. "O‘tkan kunlar" va "Mehrobdan chayon" kabi asarlarida, u XIX asrning oxiridagi ijtimoiy iqlim, siyosiy tizimlar va diniy ta’sirlarni to‘liq aks ettirgan. Qodiriy o‘z asarlarida ayolning jamiyatdagi o‘rnini, uning huquqlarini va munosabatlaridagi ikkilanishlarni yoritishga alohida ahamiyat bergan. Ayollarning an’anaviy roli, ta’lim olishga imkoniyatlarining cheklanishi, ularning ijtimoiy va ma’naviy hayotidagi befarqlik, bir tomondan, real jamiyatning achchiq haqiqatini ifodalaydi, boshqa tomondan esa, adibning tanqidiy nuqtai nazarini ko‘rsatadi. Ayniqsa, "O‘tkan kunlar" romanidagi Kumush obrazini olish mumkin. Kumushning taqdiri orqali o‘zbek ayolining jamiyatdagi holati, uning erkinlikka, ta’lim olishga bo‘lgan intilishi o‘z ifodasini topgan. Ushbu tasvirlama orqali adib nafaqat tarixiy voqealarni yoritadi, balki jamiyatdagi adolatsizliklarga qarshi kurashishning badiiy shaklini yaratadi. Kumushning harakatlari, uning ichki dunyosidagi ziddiyatlar orqali, Qodiriy o‘zining zamoniga qarshi qo‘zg‘alishni hamda milliy ongini uyg‘otish maqsadida yozgan.

Ijodiy yondashuv nuqtai nazari. Qodiriy ijtimoiy tanqidni badiiy vositalar bilan boyitadi. Uning tilining nozikligi, qahramonlarning psixologik tafsilotlari, voqealarning dramatik qurilishi o‘quvchiga ijtimoiy muammolarni chuqur his qilish imkonini beradi. Bu adibning ijtimoiy tanqidini faqat fikriy tushuntirishdan ko‘ra kuchliroq va ta’sirchan qiladi. Shu tariqa, Qodiriy tanqidni insoniy tajriba va hissiyotlar bilan uyg‘unlashtiradi, bu esa uni o‘z davrining eng kuchli ijtimoiy tanqidchilardan biriga aylantiradi.

Qodiriyning ijtimoiy tanqidi o‘quvchini faqat jamiyatdagi noto‘g‘ri holatlar bilan tanishtirib qolmay, balki uni o‘ylashga, bahslashishga va o‘z jamiyatini tanqidiy ko‘z bilan ko‘rishga undaydi. U har bir o‘quvchiga adolat, halollik va insoniylik qadriyatlarini qadrlashni, ijtimoiy muammolarni e’tiborsiz qoldirmaslikni o‘rgatadi. Shu jihatdan qaraganda, Qodiriy ijodi bugungi kunda ham aktual va dolzarbdir, chunki u insoniyatning doimiy ijtimoiy muammolarini ochib beradi va jamiyatni o‘zgartirishga chaqiradi.

Misol qilinib Abdulla Qodiriy ijtimoiy tanqidning o‘ziga xos maktabini yaratgan adibdir. U o‘z asarlarida boylik va kambag‘allik, haqiqat va yolg‘on, halollik va munofiqlik kabi qarama-qarshi tushunchalarni ochib beradi. Qodiriy tanqidini badiiy tafsilotlar bilan boyitib, o‘quvchiga ijtimoiy adolatsizliklarni chuqur his qilish imkonini beradi. Uning ijodi nafaqat o‘z davrining ijtimoiy muammolarini aks ettiradi, balki har bir zamon o‘quvchisi uchun saboq beruvchi manba sifatida xizmat qiladi. Shu tariqa, Qodiriy ijtimoiy tanqidni faqat shikoyat yoki tanqidiy fikr sifatida emas, balki jamiyatni yaxshilashga xizmat qiluvchi kuch sifatida yoritadi.

Abdulla Qodiriy ijodida ijtimoiy tanqid – bu odamlarni uyg‘otuvchi, jamiyatni o‘zgartirishga undovchi va insoniy qadriyatlarni qadrlashga chaqiruvchi badiiy

qudratdir. U o‘z asarlarida adolatni, halollikni va insoniylikni himoya qilish orqali nafaqat adib sifatida, balki ijtimoiy tafakkur egasi sifatida ham tarixda o‘chmas iz qoldirdi.

Qodiriy va diniy masalalar: Tanqid va ma’rifatda Qodiriy o‘z asarlarida diniy masalalarni chuqur tahlil qilgan. "Mehrobdan chayon" asarida diniy ta’limotlarning noto‘g‘ri talqini va mutaassiblikni keskin tanqid qilgan. Diniy ta’limotlarning jamiyatni yanada zulmga solishi va axloqiy zo‘ravonliklarni kuchaytirishi, bu asarning asosiy g‘oyasidir. Ahmad obrazida tasvirlangan axloqsizlik va diniy ta’limotlarning xato talqini jamiyatni qanday inqirozga olib kelishi haqida ogohlantiradi. Qodiriy, diniy mutaassiblikni tanqid qilib, ma’rifat va ilmga intilish zaruratini ta’kidlagan. U jamiyatni xurofotdan, jaholatdan, va taqliddan ozod bo‘lishga chaqirgan. Bu uning asarlarida kuchli yoritilgan mavzudur. Adibning jamiyatga, xalq ta’limotiga bo‘lgan ishonchi uning barcha asarlarida o‘z ifodasini topadi.

Qodiriy va ijtimoiy tanqid. Abdulla Qodiriy o‘z asarlarida o‘z davrining ijtimoiy muammolarini chuqur va nozik badiiy uslubda yoritgan adib sifatida tanilgan. U o‘tmish va zamonning haqiqiy holatlarini, insoniyat hayotidagi adolatsizlik va nohaqliklarni ochib berish orqali o‘quvchiga ijtimoiy tanqidning kuchli vositasini taqdim etadi. Qodiriy ijodida ijtimoiy tanqid – bu shunchaki muammolarni sanab o‘tish emas, balki ular orqali jamiyatni o‘zgartirishga chaqiruvchi kuchdir. Qodiriy o‘zining roman va hikoyalarda boy va kambag‘al, hokim va xalq, ilm-fan va jaholat kabi qarama-qarshi kuchlarni tasvirlab, jamiyatdagi adolatsizliklarni ochib beradi. Masalan, "Mehrobdan chayon" romani orqali adib diniy soha va jamiyatdagi munofiq obrazlarni tanqid qiladi. Solih maxdum kabi obrazlar orqali Qodiriy diniy tuzumdagi yolg‘on va makrni ko‘rsatadi, ular xalqni chalg‘itib, ijtimoiy adolatsizlikni kuchaytiradi. Bu yerda adib o‘quvchini faqat voqealarni kuzatishga emas, balki jamiyatdagi noto‘g‘ri hodisalarni anglashga undaydi. Shuningdek, Qodiriy ijtimoiy tabaqalanish va mol-mulkning notekis taqsimlanishini ham o‘z asarlarida chuqur tahlil qiladi. Uning qahramonlari ko‘pincha boylarning zulmi va qashsholarning ezilishiga duch keladi. Masalan, boy kishilarning oddiy xalq ustidan hukmronligi, adolatsiz sud tizimi, va kambag‘al qahramonlarning shafqatsiz taqdirini ko‘rsatish orqali adib jamiyatdagi ijtimoiy tengsizlikni ochib beradi. Bu jihat uning ijtimoiy tanqidining eng asosiy va samarali qirralaridan biri hisoblanadi.

Qodiriy ijodida tanqid faqat ijtimoiy tabaqalanish bilan cheklanmaydi. U ma’naviy qadriyatlarining pasayishi, odil va halol insonlarning yolg‘on va adolatsizlik bilan yuzlashishini ham o‘quvchiga yaqqol ko‘rsatadi. Masalan romanlarida Qodiriy tarixiy voqealarni badiiy tafsilotlar orqali ochib beradi, shu bilan birga, xalqning ma’naviy va ijtimoiy hayotidagi muammolarni tahlil qiladi. Bu asarda adib o‘tmishdagi jamiyatdagi ijtimoiy adolatsizliklarni yoritish bilan birga, zamonaviy o‘quvchi uchun saboq beruvchi xabarni ham uzatadi: adolat va halollik har doim qadrlanishi kerak.

Qodiriy ijtimoiy tanqidining yana bir muhim jihati – bu inson ruhiyati va xarakteridagi qarama-qarshiliklarni ochib berishdir. U qahramonlarni faqat ijtimoiy holatlarning mahsuli sifatida emas, balki murakkab, ichki dunyosi boy insonlar sifatida tasvirlaydi. Bu orqali adib jamiyatdagi adolatsizlik faqat tashqi muammo emas, balki insoniyat ichki dunyosidagi nizolar bilan ham bog‘liqligini ko‘rsatadi. Misol uchun, Solih maxdum va boshqa diniy obrazlar orqali Qodiriy nafaqat diniy yolg‘onlarni, balki odamlarning ichki shafqatsizligini ham tanqid qiladi.

Shu bois, Qodiriy ijtimoiy tanqidi bugungi kunda ham o‘quvchilarni o‘ylashga, bahslashishga va jamiyatdagi adolatsizlikka qarshi turishga ilhomlantiradi. Uning asarlaridagi qahramonlar ko‘pincha jamiyatning adolatsizlik va notengliklariga qarshi kurashayotgan shaxslar sifatida ko‘rsatilgan. Ayniqsa, "O‘tkan kunlar" va "Mehrobdan chayon" romanlarida, ijtimoiy qatlamlarning bir-biriga nisbatan tutgan munosabatlari, ularning ichki ziddiyatlari va ijtimoiy adolatsizliklarga qarshi kurashi muhim o‘rin tutadi. Qodiriy, ijtimoiy adolatsizlikka qarshi kurashishda insonning o‘zini tutishi, yuksak axloqiy prinsiplarni qo‘llab-quvvatlash zaruriyatini ta’kidlaydi. Ayniqsa, ijtimoiy jamiyatning o‘zgarishi va taraqqiyoti faqat bilim, ma’rifat va axloqiy yuksalish orqali amalga oshishi mumkinligini ko‘rsatadi. Adibning g‘oyasi, o‘zbek xalqining taraqqiyoti uchun ma’rifatli va axloqiy jihatdan to‘g‘ri yo‘lni ko‘rsatishdir.

Qodiriy va milliy uyg‘onish. Abdulla Qodiriy o‘zbek adabiyotining yorqin vakili sifatida milliy uyg‘onish davrining eng muhim muammolarini badiiy tarzda yoritgan. Uning ijodi xalqning ruhiy hayoti, ijtimoiy va madaniy yangilanish jarayonlari bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, o‘tmish va hozirgi zamon o‘rtasida mustahkam ko‘prik vazifasini bajaradi. Qodiriy asarlarida milliy uyg‘onish faqat siyosiy yoki ijtimoiy o‘zgarish emas, balki xalqning ongini, milliy g‘ururini va ma’naviy qadriyatlarini tiklash jarayoni sifatida ko‘rsatiladi. Asosan, Qodiriy o‘zbek jamiyatidagi eskicha urf-odatlar va diniy munofiqlik kabi salbiy hodisalarni tanqid qilib, milliy tafakkurni rivojlantirishga intiladi. Uning “O‘tkan Kunlar” va “Mehrobdan Chayon” asarlarida bu jarayon aniq namoyon bo‘ladi. “O‘tkan Kunlar”da Qodiriy qadimgi ijtimoiy tizimning adolatsizligini, milliy qadriyatlarning qadrsizlanishini badiiy tafsilotlar bilan tasvirlaydi. Shu bilan birga, u shaxsiy erkinlik, bilim olish va milliy o‘zlikni anglash kabi yangi qarashlarni targ‘ib qiladi. Bu orqali yozuvchi milliy uyg‘onishni faqat siyosiy yangilanish bilan emas, balki madaniy va ma’naviy o‘shish bilan bog‘laydi. Milliy uyg‘onishning asosiy yo‘nalishlaridan biri – xalqning tarixiy ongini uyg‘otishdir. Qodiriy asarlarida tarixiy voqealar, qadimgi urf-odatlar va milliy an‘analarning badiiy tasviri orqali o‘quvchini o‘tmishga qaytaradi, shu bilan birga zamonaviy hayot bilan solishtirish imkonini beradi. Masalan, “O‘tkan Kunlar” romani xalqning milliy o‘zligini anglashga undaydi, qadimiy qadriyatlarni yodga soladi va yosh avlodni bilimga, adolatga, haqqoniyatga intilishga ilhomlantiradi. Bu esa milliy uyg‘onish jarayonining ma’naviy tayanchi sifatida xizmat qiladi.

Qodiriy ijodida milliy uygʻonish faqat tarixiy tafakkur bilan cheklanmaydi, balki ijtimoiy adolat va inson huquqlariga ham katta eʼtibor qaratilgan. “Mehrobdan Chayon” asarida u diniy munofiqlik, boylarning adolatsizligi va xalqning ezilishini ochib beradi. Solih maxdum kabi obrazlar orqali dinning notoʻgʻri talqin qilinishi, odamlarga zarar yetkazishi koʻrsatiladi. Shu bilan birga, Qodiriy ijtimoiy adolatsizlikka qarshi kurashni milliy uygʻonishning ajralmas qismi sifatida koʻrsatadi. Yozuvchi milliy uygʻonish orqali xalqning oʻzini anglashini, haqiqatni izlashini va zamonaviy bilimga intilishini taʼkidlaydi.

Milliy uygʻonish jarayonida Qodiriyning til va uslub tanlovi ham muhim rol oʻynaydi. U anʼanaviy xalq tili bilan zamonaviy badiiy tilni uygʻunlashtirib, oʻquvchi bilan yaqin aloqani taʼminlaydi. Bu uslub orqali u milliy ongini uygʻotish jarayonini yanada samarali qiladi. Matndagi lirizm, drammatizm va obrazlar orqali Qodiriy oʻzbek xalqining ruhiy kechinmalarini chuqur yetkazadi. Shu bois, uning ijodi faqat badiiy meros sifatida emas, balki milliy uygʻonishning vositasi sifatida ham yuqori baholanishi lozim.

Qodiriy ijodida milliy uygʻonishning yana bir jihati – taʼlim va bilimga urgʻu berishdir. U yoshlarni kitobga, ilmga, tafakkurga daʼvat qiladi. Bu esa milliy uygʻonishning eng muhim yoʻnalishlaridan biri sifatida koʻriladi. Chunki milliy uygʻonish nafaqat tashqi siyosiy va ijtimoiy oʻzgarish, balki xalqning ichki ongini, tafakkurini rivojlantirish bilan amalga oshadi. Qodiriy badiiy vositalar orqali milliy uygʻonishning mazmunini keng jamoatchilikka yetkazadi, yosh avlodni milliy qadriyatlarni hurmat qilishga va zamonaviy dunyoda oʻz oʻrnini topishga undaydi. Shunday qilib, Abdulla Qodiriy asarlari milliy uygʻonish jarayonining murakkab va koʻp qirrali jarayoni sifatida namoyon boʻladi. U tarixiy ongini uygʻotadi, ijtimoiy adolatsizlikka qarshi fikr bildiradi, milliy maʼnaviyatni tiklaydi va bilimga intilishni targʻib qiladi. Qodiriy ijodi orqali oʻquvchi nafaqat oʻz milliy ildizlarini, balki zamonaviy dunyoda oʻz oʻrnini ham anglaydi. Shu bois, uning ijodi milliy uygʻonishning adabiy va maʼnaviy poydevori sifatida abadiy ahamiyat kasb etadi.

Qodiriy ijodining asosiy mavzularidan biri milliy uygʻonish, xalqning maʼnaviy qadriyatlarini tiklash va zamonaviylashtirish edi. Uning asarlarida oʻzbek xalqining tarixi va madaniyati dolzarb ahamiyatga ega boʻlib, adib milliy tafakkur, oʻzlikni anglash va oʻz tiliga, tarixiga hurmat bilan qarashni targʻib qiladi. Qodiriy milliy uygʻonishning eng yorqin ifodalaridan biri sifatida oʻzbek tilini va madaniyatini yuksaltirishga chaqirgan. Abdulla Qodiriy nafaqat oʻzbek adabiyotining asoschilaridan biri, balki milliy tafakkur rivojining birinchi yirik namoyandalaridan boʻlgan. U adabiyot orqali xalqni oʻz tarixiga, madaniyatiga qayta nazar tashlashga undagan va xalqning yuksalishiga xizmat qilgan. Uning asarlarida milliy xotira, madaniyat va anʼanalar oʻzgarmas qadriyatlar sifatida yoritilgan.

Xulosa. Qodiriy ijodida milliy adabiyotga yangicha yondashuvni ko‘rish mumkin. U an’anaviy hikoya uslublarini saqlab qolgan holda, zamonaviy dramaturgiya, psixologik realizm va sotsiologik tahlil metodlarini o‘z asarlarida muvaffaqiyatli qo‘lladi. Masalan, “O‘tkan kunlar” romani orqali u tarixiy voqealarni faqatgina faktlar zanjiri sifatida emas, balki odamlarning ruhiy dunyosi, ijtimoiy munosabatlar va milliy qadriyatlar kontekstida yoritadi. Shu bilan birga, “Mehrobdan chayon” asarida Qodiriy inson va jamiyat o‘rtasidagi ziddiyatlarni ochib berish, diniy va ijtimoiy munofiqlikni tanqid qilish orqali adabiyotni jamiyatning ongini uyg‘otuvchi vosita sifatida namoyon etdi. Qodiriy yondashuvi milliy adabiyotning uyg‘onishida ikki jihatdan muhim ahamiyat kasb etadi: birinchisi, u milliy ruhni tiklash va mustahkamlashga xizmat qiladi; ikkinchisi, adabiyot orqali ijtimoiy tanqid va milliy tafakkurni rivojlantirish imkonini yaratadi. Uning asarlaridagi obrazlar – masalan, otaxonlar, solih maxdumlar, boylar va qashsholar – o‘quvchiga jamiyatning ijtimoiy qatlamlarini chuqurroq anglash imkonini beradi. Shu jihatdan, Qodiriy faqat yozuvchi emas, balki jamiyatning ma’naviy uyg‘onishida katalizator sifatida ham faoliyat yuritgan. Milliy adabiyotning uyg‘onishi Qodiriy ijodida milliy til va madaniyat bilan chambarchas bog‘liq. U o‘z asarlarida ona tilining boyligi va ifoda imkoniyatlaridan foydalanib, o‘quvchida milliy g‘urur va o‘zlikni his qilishni rag‘batlantirdi. Masalan, “O‘tkan kunlar”dagi nozik til va epik uslub milliy an’analarga hurmatni aks ettirsa, “Mehrobdan chayon”dagi psixologik tahlil va sotsiologik tasvirlar zamonaviy adabiyotga yaqinlikni ta’minlaydi. Shu bilan birga, u tarjima va xorijiy adabiyot namunalarini o‘zbek madaniy kontekstida moslashtirish orqali milliy adabiyotning rivojlanishiga yangi yo‘nalishlar ochdi. Qodiriy ijodiy yondashuvi shuningdek, adabiyotning ma’naviy va tarbiyaviy vazifasini ham ilgari suradi. Uning asarlarida insonning ma’naviy o‘sishi, adolatga intilishi va jamiyatdagi nohaqliklarga qarshi turishi markaziy mavzu sifatida namoyon bo‘ladi. Shu nuqtai nazardan, Qodiriy ijodi nafaqat badiiy qadriyatga ega, balki o‘quvchini tafakkur qilishga, ijtimoiy ongini rivojlantirishga yo‘naltirilgan vosita sifatida ham qadrlanadi. Milliy adabiyotning uyg‘onishidagi yana bir jihat – tarixiy ongning shakllanishi. Qodiriy tarixiy voqealarni badiiy tafakkur bilan yoritib, o‘quvchiga o‘z milliy tarixini anglash imkoniyatini beradi. Bu orqali adabiyot faqat hikoya vositasi sifatida emas, balki milliy identitetni mustahkamlash, tarbiyaviy va ilmiy ahamiyatga ega vosita sifatida namoyon bo‘ladi. Shu jihatdan, Qodiriy yondashuvi o‘zbek adabiyotini zamonaviylik va milliylik uyg‘unligiga yo‘naltirgan muhim omil bo‘lib xizmat qilgan. Abdulla Qodiriy o‘z ijodi orqali o‘zbek adabiyoti va madaniyatini yangi bosqichga olib chiqdi. Uning "O‘tkan kunlar" va "Mehrobdan chayon" kabi asarlari milliy o‘zlikni anglash, jamiyatni isloh qilish va adolatni targ‘ib qilish yo‘lida muhim qadam bo‘ldi. Qodiriyning merosi bugungi kunda ham xalqimizni ilhomlantiradi va milliy ma’naviyatni boyitishda davom etmoqda. Qodiriy yondashuvi milliy tafakkur, ma’rifatparvarlik, tarixiy xotira

va ijtimoiy adolat g'oyalari asoslanadi. Uning ijodi nafaqat adabiyot, balki jamiyat taraqqiyoti va milliy o'zlikni anglash jarayonida ham muhim ahamiyatga ega.

Xulosa qilib aytganda, Abdulla Qodiriy yondashuvi o'zbek adabiyotining uyg'onishida markaziy rol o'ynadi. U milliy til va madaniyatni asrab-avaylab, zamonaviy adabiy metodlarni qo'llash orqali adabiyotni jamiyatning ma'naviy, ijtimoiy va tarixiy ongini shakllantiruvchi vosita sifatida takomillashtirdi. Qodiriy ijodida milliy ruh, ijtimoiy adolat, ma'naviy o'sish va tarixiy tafakkur kabi tamoyillar uyg'unlashgan bo'lib, bu jihatlar o'zbek adabiyoti tarixida yangi davrning boshlanishi sifatida qadrlanadi. Uning yondashuvi bugungi kunda ham milliy adabiyotimiz rivoji va ijtimoiy tafakkur shakllanishida asosiy manba sifatida xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, Qodiriy ijodi o'zbek adabiyotining milliy uyg'onishi jarayonida ta'limiy, tarbiyaviy va estetik vazifalarni birlashtirgan yagona namunadir. U milliy qadriyatlarni qadrlash, ijtimoiy haqiqatni tan olish va zamonaviy adabiy uslublarni qo'llash orqali o'zbek adabiyotining yangi pog'onasini yaratdi. Shu tariqa, Abdulla Qodiriy nafaqat buyuk yozuvchi, balki milliy adabiyotning uyg'onishining rahnamosi sifatida tarixda o'chmas iz qoldirdi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Qodiriy A. O'tkan kunlar. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 1925.
2. Qodiriy A. Mehrobdan chayon. Toshkent: Sharq nashriyoti, 1929.
3. Shoabdullayev E. Abdulla Qodiriy va tarixiy roman janri. Toshkent: Fan, 1980.
4. Karimov M. O'zbek adabiyoti tarixi. Toshkent: O'zbekiston nashriyoti, 1991.
5. Toshmatov A. Milliy uyg'onish va o'zbek adabiyoti. Toshkent: O'zbekiston, 1998.
6. Rasulov R. Abdulla Qodiriy hayoti va ijodi. Toshkent: Ma'naviyat, 2001.
7. O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. Toshkent: O'zbekiston, 2004.
8. G'afurov T. Qodiriy izdoshlari. Toshkent: Sharq, 2006.
9. Abdullayeva N. Qodiriy romanlaridagi ijtimoiy-siyosiy masalalar. T: Universiteti, 2010.
10. Qo'shjonov M. Abdulla Qodiriyning tasvirlash san'ati. T.: Fan, 1966.
11. Qo'shjonov M. O'zbekning o'zligi. T., 1994.
12. Mirzaev I. Abdulla Qodiriyning ijodiy evolyutsiyasi. T.: Fan, 1977.
13. Qodiriy H. Otam haqida. T., 1983.
14. Normatov U. Qodiriy bog'i. T., 1995.
15. Karimov B. 20 asr o'zbek adabiyotshunosligida talqin muammosi (Qodiriyshunoslik misolida). FFD dissertatsiyasi, T., 2002
16. Oybek, Asarlar [19 jildli], 16-jild (Abdulla Qodiriyning ijodiy yo'li), T., 1979;
17. Hasanov J. Jadidlar harakati. Toshkent: Fan va texnologiyalar, 2015.
18. Rahimova M. O'zbek madaniyatida Qodiriy fenomeni. Toshkent: Ma'naviyat, 2020.

19. Usmonov D. Abdulla Qodiriy: Repressiyadan so‘nggi uyg‘onish. Toshkent: Adabiyot, 2021.

